

DR. ARTŪRAS GRICKEVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

ŠIUOLAIKINĖ ISTORINĖ SĄMONĖ KAIP BAŽNYČIOS ISTORIJOS DĖSTYMO PROBLEMA¹

Straipsnyje konstatuojamas Lietuvos gyventojų istorinės sąmonės nepakankamas ištirtumas. Ypač stokojama duomenų ne apie tautos, o apie žmogaus ir žmonių praeities pažinimą ir suvokimą. Panašiai yra su istorinės sąmonės ir religinių pažiūrų bei religijos išpažinimo sąsajomis. Tad intelektualinėje produkcijoje istorinės sąmonės pažinimo klausimas apeinamas. Remiantis negausiais sociologiniais šaltiniais, pedagoginio darbo metu pastebėtais reiškiniais, taip pat kasdieniniais stereotipais, teigiama, jog Lietuvos žmonių istorinė sąmonė – ne tiek konkrečios praeities žinojimas, kiek darvinistinės-marksistinės pasaulėžiūros vektorių ir šimtmečių ar dar ilgesnio laiko koordinačių sistemoje susidaręs *visuotinės istorijos ir Lietuvos istorijos* įvaizdžių, mitų ir faktų kratynys arba nenuosekliai išdėstytas tokių duomenų pasjansas. Dievui, Šventajai istorijai, Bažnyčios istorijai čia vietos nėra arba ji marginalinė. Mokyklinių ir universitetinių disciplinų teikiami duomenys nesudaro prielaidų integruotam žmogaus ir jo praeities suvokimui, kas yra tikybos mokymo ir teologijos dėstymo problema. Todėl religinės pakraipos dalykų uždavinys – naujai pažvelgti į kylančius sunkumus, formuluoti jų įveikimo būdus. *Bažnyčios istorijos* uždavinys – formuoti krikščionio istorinę sąmonę, tad ne tik supažindinti su Bažnyčios praeitimi, bet ir krikščioniškai aiškinti visą istoriją, oponuojant pasaulietiniams praeities aiškinimo modeliams.

Istorinė sąmonė kaip vienas svarbiausių mąstymo elementų. Vienas svarbiausių žmogaus pasaulėžiūros ir mąstymo elementų yra *istorinė sąmonė*, t.y. žinios apie praeitį, pažiūros į ją ir emocinis-moralinis ryšys su ja².

¹ Konferencijoje skaityto pranešimo kryptis ir ją atitinkantis pavadinimas – *Šiuolaikinė istorinė sąmonė kaip tikėjimo problema*.

² Istorinė sąmonė kaip žmogaus sąmonės dalis nėra deramai suvokta. Pvz., Vakarų Europos mokslininkų 1992–1995 m. atlikto 26 žemyno šalių jaunimo istorinės sąmonės tyrimo vienas svarbiausių klausimų – kas yra istorinė sąmonė. [Žr. I.Šutinienė, Jaunimas ir istorija (Europos lyginamasis paauglių istorinės sąmonės tyrimas), *Mokykla*, 1996, Nr.7, p. 18]. Todėl istorinės sąmonės samprata labai įvairi. Pastarąjį dešimtmetį labai populiaru vokiečių istorijos mokslo teoretiko J. Riūzeno (Rüsen) samprata: *dabarties suvokimas ir ateities lūkesčiai, išreikšti per praeities interpretavimą*. (Žr. I.Šutinienė, Apie moksleivių istorinę sąmonę, *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p. 9). Vis dėlto toks istorinės sąmonės apibrėžimas nėra negincijamas ar juo labiau ab-

Nesunku suprasti, kad *individuali istorinė sąmonė* gali turėti įtakos ar netgi nulemti gyvenimo orientyrus ir prioritetus. Lygiai taip pat *kolektyvinė istorinė sąmonė* (vyraujančios pažiūros apie praeitį) gali turėti įtakos, o kartais ir lemti krašto, tautos ir netgi valstybės likimą. (Pvz., amžinoji žydų kaip *Dievo tautos*, taip pat lietuvių abiejų (XIX a. pab. ir XX a. pab.) atgimimų laikotarpių *istorinės Lietuvos* sampratos.)

Pagrįstai manoma, kad istorinę sąmonę formuoja profesionalūs istorikai, vidurinės mokyklos vadovėliai ir dalyko mokytojas³. Tačiau aišku, kad mokykloje įgytos žinios ir besiformuojančios pažiūros dėl daugelio priežasčių yra nevienodos. Juo labiau turėtų būti akivaizdu, kad mokyklinis žinių ir pažiūrų bagažas sulig savarankiško gyvenimo pradžia dėl daugelio priežasčių ima greitai nykti ir keistis. Tad istorinė sąmonė, kaip ir viskas, nėra vieną sykį ir visam laikui įgyta savybė. Todėl kultūros (įskaitant mokslą) ir net politikos darbininkams turėtų būti labai svarbu žinoti, kokia yra žmonių, kuriems skirtas jų darbas, istorinė sąmonė.

Mūsų šiuolaikinės istorinės sąmonės ištirtumas. Deja, mūsų šiuolaikinė istorinė sąmonė sistemingai tyrinėjama mažai. Būtų galima paminėti tik keletą tyrimų, taip pat keletą veikalų, kurie byloja apie jos ištirtumą ir kurie bent šiek tiek gali talkinti, bandant suvokti dabartinės Lietuvos žmonių istorinę sąmonę.

Pirmas bandymas buvo Lietuvos švietimo ministerijos užsakymu 1993 m. Filosofijos ir sociologijos instituto Viešosios nuomonės tyrimo centro atliktas IX–XII klasių moksleivių istorinės sąmonės bruožų tyrimas. Tarp svarbiausių – istorijos pažinimo svarbos ir paskirties, taip pat mėgstamiausių praeities pažinimo šaltinių klausimai⁴. Po to, 1995 m. vasario–1996 m. vasario mėnesiais, vykdant 26 Europos šalių penkiolikmečių istorinės sąmonės

soliutus, nes nėra prielaidų manyti, jog kiekvienam asmeniui ar daugumai asmenų istorinės žinios, praeities vaizdiniai (ir panašiai) yra dabarties suvokimo ar ateities lūkesčių svarus pagrindas. Nesunku rasti kitokių dabarties suvokimo ir ateities lūkesčių pavyzdžių, tarkim, siejamų su krašto ar šalies ūkine būkle ir atsietų nuo kitų sąlygų. Ar tokie atvejai byloja, kad tokiems asmenims nebūdinga istorinė sąmonė, t.y. jie apie praeitį nieko nežino ir apie ją nieko nemano? Apie J.[Riūzeno](#) istorijos pažinimo teoriją žr. Z.[Norkus](#), *Istorika. Istorinis įvadas*, Vilnius, 2003, p. 213–221.

³ Pvz., tokią istorinės sąmonės formavimosi sampratą galima susidaryti iš 1996 m. balandžio 24 d. Atviros Lietuvos fondo Švietimo studijų centro ir laikraščio „Dialogas“ surengtos istorijos dėstytojų, mokytojų ir vadovėlių autorių diskusijos apie istorinę sąmonę dalyvių pasisakymų. Žr. L.[Laurinčiukienė](#), Ar istorija moko gyventi?, *Dialogas*, Nr. 20 (228), p. 2.

⁴ I.[Šutinienė](#), Apie moksleivių istorinę sąmonę, *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p.11.

tyrimą „Jaunimas ir istorija“ ir remiant Atviros Lietuvos fondui, apklausta 70 istorijos mokytojų ir 1300 devintokų. Ieškota atsakymų į pagrindinius klausimus, kuriuos sutrumpintai būtų galima išreikšti taip: Kas yra istorinė sąmonė? Kaip ji kinta? Kas ją formuoja? Ypač orientuotasi į besikuriančios vieningos Europos ir tautinės tapatybės suvokimo poreikius. Irena Šutinienė abiejų tyrimų duomenis preliminariai apibūdino žurnale „Mokykla“⁵, o jų kai kuriuos bruožus detaliau išryškino vėliau (žr. toliau).

1996 m. balandžio 24 d. Atviros Lietuvos fondo Švietimo studijų centras ir laikraštis „Dialogas“ surengė istorijos dėstytojų, mokytojų ir vadovėlių autorių diskusiją apie istorinę sąmonę⁶. Prelegentų Alfredo Bumblausko, Evaldo Bakonio, Irenos Šutinienės ir Benedikto Šetkaus samprotavimai buvo paskelbti žurnale „Mokykla“⁷. Iš jų matyti, jog, mėginant gilintis į istorijos didaktiką, yra daug neiškumų ir problemų, kurių sprendimui (atrodo) kol kas nėra pakankamų prielaidų. Tad ir istorinės sąmonės klausimai daugeliu atvejų nėra aiškūs.

Tais pačiais 1996 m. pasirodė Broniaus Kuzmicko ir Lilijanos Astros knyga *Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė*⁸. Ją sudaro šių dviejų autorių individualiai parašyti skyriai: *Šiuolaikinė lietuvių savimonė* ir *Šiuolaikinės lietuvių vertybės*. Deja, istorinės sąmonės, religinio ar konfesinio aspekto juose nėra. Vis dėlto šis veikalas nagrinėjamai temai naudingas, nes apibrėžti ar panagrinti kai kurie iš svarbiausių lietuvių savimonės aspektų, kurie svarbūs mėginant nagrinėti ir istorinę sąmonę. Be to, sociologiškai nagrinėtas tradicinių vertybių klausimas⁹.

1997 m. buvo paskelbtas 1993 ir 1995 m. apklausų duomenimis paremtas Irenos Šutinienės straipsnis *Tautos istorijos mitai Lietuvos gyventojų sąmonėje*¹⁰. Jame nagrinėjami religiška neutralūs ar pasaulietiniai istorinės sąmonės aspektai: *tautos istorijos herojai*, „*aukso amžiaus*“ mitas (geriausių Lietuvos laikų klausimas) ir „*mesianistinis mitas*“ (tautos ypatingos paskirties,

⁵ I.Šutinienė, *Apie moksleivius...*, p. 9–11; I.Šutinienė, *Jaunimas ir istorija*, p. 18–20. (Pastarajame straipsnyje pateiktos atsakymų į klausimus rezultatų lentelės.)

⁶ L.Laurinčiukienė, *Ar istorija moko gyventi?*

⁷ A.Bumblauskas. Akademinės istorijos ir istorijos didaktikos sankirta, *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p. 1–4; E.Bakonis, Istorijos mokytojo „drama“, *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p. 5–8; I.Šutinienė. Apie moksleivius...; B.Šetkus. Koks turėtų būti istorijos vadovėlis, *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p.12–15.

⁸ B.Kuzmickas, L.Astra, *Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė*, Vilnius, 1996.

⁹ Žr. B.Kuzmickas, L.Astra, min. veik., p.112–123.

¹⁰ I.Šutinienė, *Tautos istorijos mitai Lietuvos gyventojų sąmonėje, Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika*, Vilnius, 1997, p. 66–89.

įtakos klausimas). Viena svarbesnių išvadų – Lietuvos gyventojų istorinėje sąmonėje galima rekonstruoti dvi dabarties ideologijas: nacionalizmo ir „kasdieninio gyvenimo“¹¹.

Dar vienas šia proga minėtinas veikalas – Pauliaus Subačiaus knyga *Lietuvių tapatybės kalvė*¹². Joje, remiantis įvairių laikų ir įvairaus pobūdžio spausdintu žodžiu, aptariami lietuvių tautinės sąmonės ypatumai. Tarp kitų dėmesys kreipiamas ir į religinį bei pasaulėžiūrinį aspektus¹³, tačiau ta proga aptariamas tik XIX a.–XX a. pradžios laikotarpis. Bandymų pasiremti sociologiniais tyrimais – nėra¹⁴.

Paskutinis šia proga minėtinas lietuvių autorių darbas – Vytauto Berenio straipsnis *Holokaustas ir lietuvių istorinė sąmonė*¹⁵. Kaip teigiama anotacijoje, jame nagrinėjamos lietuvių istoriografinės nuostatos ir požiūris į holokaustą Lietuvoje¹⁶. Anot autoriaus, <...> holokausto istoriniai tyrimai puikiausiai iliustruoja <...> Europos tautų istorinę sąmonę ir daug ką pasako apie jos moralinę sveikatą¹⁷. Taigi pagal šį autorių istorinė sąmonė – tai istoriografinės nuostatos ir Lietuvos žmonių požiūriai, kurie svarbūs moraliniu požiūriu. Tad dėmesys kreipiamas į profesionalių istorikų nuostatas ir, tiesą sakant, gan chaotiškai susidariusius eilinių žmonių požiūrius. Atkreiptinas dėmesys, jog V. Berenis rėmėsi moksline ir paramoksline istorine literatūra, populiariąja publicistika bei kasdieninės sąmonės apraiškomis. Tad sociologiškai tirtos istorinės sąmonės klausimas net nekeliamas.

Būtų galima paminėti dar vieną kitą panašaus pobūdžio darbą, tačiau jie mūsų kolektyvinės istorinės sąmonės ištirtumo bendro vaizdo nepakeis. Tad tenka konstatuoti, kad tokia svarbi mąstymui, pasaulėžiūrai, visuomenei minčiai, netgi politinei egzistencijai mūsų šiuolaikinė kolektyvinė istorinė sąmonė sociologų, filosofų, filologų ir istorikų nagrinėta mažai, o teologų nenagrinėta visai. Beveik visi (išskyrus 1995–1996 m. apklausą) nurodytieji darbai dėmesį kreipia į tautinę savimonę ar tautinę istorinę sąmonę, kas svarbu tautinei savivokai, bet mažiau pasaulėžiūrai. Be to, per mažai bandoma pasitelkti sociologinius tyrimo metodus. Na, o mūsų požiūriai

¹¹ I.Šutinienė, ten pat, p. 89.

¹² P.Subačius, *Lietuvių tapatybės kalvė. Tautinio išsivadavimo kultūra* [s. 1.], 1999.

¹³ Ten pat, p. 166–172.

¹⁴ Ten pat, žr. literatūros sąrašą 203–231 p.

¹⁵ V.Berenis, *Holokaustas ir lietuvių istorinė sąmonė*, *Politologija*, 2000, Nr. 3 (19), p. 3–24.

¹⁶ V.Berenis, ten pat, p. 3.

¹⁷ V.Berenis, ten pat, p. 4.

į žmogaus kaip fenomeno praeitį ar bendrąją žmonijos raidą – iš esmės nenagrinėti!¹⁸

Panašiai yra su istorinės sąmonės ir religinių pažiūrų bei religijos išpažinimo sąsajomis. Tik minėtame devintokų istorinės sąmonės tyrime matyti religinis aspektas. Skiltyje „Kiek <...> šie veiksniai pakeitė žmonių gyvenimą per visą istoriją iki šių dienų?“ tarp 15 pasirinkimo atsakymų (pvz., „Karaliai, karalienės ir didieji politiniai veikėjai“, „Masinė migracija“, „Mokslo ir žinių raida“) yra atsakymas „Religijų įkūrėjai ir religiniai vadovai“. Skiltyje „<...> Kiek svarbu <...> išsaugoti šiuos dalykus, kuriems gresia sunaikinimas?“ tarp 8 pasirinkimo atsakymų (pvz., „Akmens amžiaus religinių apeigų vieta“, „Retas geologinis darinys“, „Nykstančio paukščio lizdavietė“) yra atsakymas „Viduramžių bažnyčia“. Be to, skiltyje „Kiek jus domina šie istorijos aspektai?“ tarp pateiktų 11 atsakymų (pvz., „Paprastų žmonių kasdieninis gyvenimas“, „Nuotykių ieškotojai ir didieji atradimai“, „Karai ir diktatūros“) yra atsakymas „Tam tikrų sričių istorija (pvz., automobilių, bažnyčių, muzikos, sporto istorija)“¹⁹. Išsamesni tyrimai, atrodo, net neplanuojami, nors akivaizdu, kad istorinė sąmonė yra ne tik elementaraus mąstymo sąlyga, ne tik pilietiškumo sąlyga, bet ir svarbi religijos išpažinimo ar neišpažinimo sąlyga²⁰.

Kaip apeinamas istorinės sąmonės pažinimas. Reiškiant kuo didžiausią pagarbą minėtiesiems autoriams, tenka pabrėžti, kad jų veikalai toli gražu neatsako į mūsų šiuolaikinės istorinės sąmonės klausimą. Ko gero, galima teigti, jog dažnai intelektualinė produkcija, kurios autoriams turėtų būti svarbūs jų klausytojų ar skaitytojų istorinės sąmonės bruožai, paremta individualia paties autoriaus ar stereotipine kolektyvine, konkrečiau neapibrėžta samprata apie klausytojų ar skaitytojų istorines pažiūras, o dažniau – pasaulėžiūrą. Tačiau kur kas dažnesnis atvejis – tiesiog įgyvendinamas išankstinis chaotiškai ar profesionaliai subrendęs sumanymas, paskatintas konkrečių poreikių ar paremtas vyraujančiomis idėjomis, bet ne konkrečia inte-

¹⁸ Tokius mėginimus galima įžvelgti tik 1995–1996 m. apklausoje, kurios viena skiltis („Kiek <...> šie veiksniai pakeitė žmonių gyvenimą per visą istoriją iki šių dienų?“) netiesiogiai atspindi žmogaus kaip fenomeno praeities ar bendrosios žmonijos raidos suvokimo kai kuriuos požymius. Apie tai žr. toliau.

¹⁹ I.Šutinienė, *Jaunimas ir istorija*, p. 19–20.

²⁰ Pasiguosti galima bent tuo, jog panašių tyrimų stokojama ir kitur. Pvz., šio straipsnio autoriui tokių darbų aptikti lenkiškuose, vokiškuose ir itališkuose tarptautinio kompiuterinio tinklo INTERNET puslapiuose nepavyko.

lektinės produkcijos adresato istorinės sąmonės analize. (Šia proga gali būti paminėta ir mūsų bendrojo lavinimo mokyklai skirta tikybos mokymo programa, kurios 10 klasės (Bažnyčios istorijos) dalis sudaryta remiantis ir teologine, ir humanitarine koncepcija²¹, nors tarptautinis mokslo žodis²² ir, ko gero, daugelio mokytojų praktinis patyrimas byloja, kad teologinė *Bažnyčios istorija* įmanoma tik konfesinėse mokyklose, o bendrosiose mokyklose ją reikėtų dėstyti tik kaip istorinę, t.y. humanitarinę discipliną.) Tačiau jau seniai aišku, jog kiekviena karta ar tam tikra jos dalis savaip suvokia net esmines universalijas. Tad praktiką teikti intelektualinę produkciją, neanalizuojant adresato istorinės sąmonės, būtų galima (ko gero) palyginti su gydytojo, neišsigilinusio į paciento bėdas ir lengva ranka išrašančio abejotinus receptus, įvaizdžiu.

Skęstančiojo šiaudas. Norint bent šiek tiek išryškinti mūsų šiuolaikinės ne tautos praeičiai, o visai žmonijai skirtos kolektyvinės istorinės sąmonės dalį, nepaisant šio veiksmo problemiškumo (mažoka sociologinių tyrimų), tenka atkreipti dėmesį į 1995–1996 m. tyrimų rezultatus, pedagoginio darbo metu pastebėtus reiškinius, taip pat dažniausiai pasitaikančius stereotipus²³. (Tolesnis žingsnis būtų – senesnės ir naujesnės kartos vadovėlių analizė, taip pat papildomi atitinkamos pakraipos sociologiniai tyrimai.)

Kadangi mūsų istorinė sąmonė sistemingai tyrinėta mažai, šio straipsnio tolesni uždaviniai būtų, remiantis minėtais šaltiniais, išryškinti mūsų šiuolaikinės kolektyvinės bendrosios istorinės sąmonės ryškiausius bruožus, taip pat aptarti dėl jų kylančias vienos iš religinės pakraipos disciplinų, būtent, *Bažnyčios istorijos* problemas. Tačiau prieš tai reiktų aptarti kelis metodinius klausimus, būtent, *istorinės sąmonės turėtojų* skirstymo į sociologines grupes būtinybę ir galimybes.

Skirstymo į sociologines grupes būtinybė ir galimybės. Supranta, kiekvienam žmogui, tam tikroms sociologinėms grupėms būdingi vienokie ar kitokie istorinės sąmonės bruožai. Dėl konkrečių istorinių politinių

²¹ *Bendrojo lavinimo mokyklos programos. Katalikų tikyba, I–XII klasei*, Vilnius, 1998, p.132–149. Teologinį pobūdį atspindi vien jau pirmo skyriaus pavadinimas (*Bažnyčia Dievo plane*), ypač užduotys (pvz., <...> padėti suprasti, kad „vienintelė *Kristaus* Bažnyčia <...> yra įgyvendinta Katalikų Bažnyčioje“ <...>; <...> suvokti, kad per istoriją žmonėms ir tautoms kalba Dievas.)

²² M. *Batliori*, *Kirchengeschichte und Theologie auf verschiedenen Ebenen: Lehre, Forschung, Interpretation, Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, Bd. 80, Rom u.a., 1985, p. 62.

²³ Jau minėta, kad vienas nurodytųjų autorių – V. *Berenis* – rėmėsi ne tik *moksline ir paramoksline istorine literatūra, populiariąja publicistika*, bet ir *kasdieninės sąmonės apraiškomis*.

sąlygų, jų diktuojamų kultūrinių nuostatų, neretai ir dėl gyvenimo orientyrų dabartinės Lietuvos piliečių ir gyventojų istorinė sąmonė yra nevienoda. Vieni svarbiausių skiriamųjų kriterijų būtų tautybė, išsilavinimas, religinė orientacija ar jos nebuvimas, ypač amžius, taip pat socialinė padėtis²⁴.

Tautybė, t.y. tautinė priklausomybė, paprastai yra labai svarbus sociologinio tyrimo kriterijus. Nesunku pastebėti, jog egzistuoja tam tikri *tautinės istorinės sąmonės* bruožai, pvz., lietuvių, lenkų ir rusų. Juos lėmė tautą labiausiai paveikusios idėjos, pvz., autochtoninės tautos, kultūringos tautos ar galingos valstybės. Kadangi tautinių mažumų grupės nėra labai gausios ir visuomeniškai įtakingos, tad šio straipsnio ribose vargu ar verta, o dėl sociologinių tyrimų stokos vargu ar įmanoma nagrinėti istorinės sąmonės klausimą, atsižvelgiant į tautinį kriterijų.

Panašiai ir su *išsilavinimo* kriterijumi. Nepaisant diferencijuoto pagal lygį ir profilį išsilavinimo, daugumos nagrinėjamo klausimo įmanomų (pagal išsilavinimo aspektą) sociologinių grupių istorinė sąmonė *a priori* yra labai panaši, nes (akivaizdu) suformuota ar bent jau iš esmės paveikta ne tiek konkrečios istorijos pažinimo, kiek vyraujančių idėjų ir gyvenimo orientyrų²⁵, nes šios kategorijos (ypač idėjos) nedaug tekito. Todėl šio straipsnio ribose išsilavinimo kriterijus vargiai ar būtinas.

Religinės orientacijos ar jos nebuvimo kriterijus. *A priori* daugelio mūsų sąmonei būdingas pasaulietiško ir religingumo dualizmas, t.y. kultūriniai, politiniai ir įvairūs kiti dalykai lyg ir yra pasaulietiniai, o religiniai – tik tai, kas tiesiogiai susiję su tikėjimo turiniu, išpažinimu, praktika. Toks reiškinys kaip *istorinė sąmonė* daugelio, atrodo, intuityviai priskiriama pasaulietinei sričiai. Tad šiame darbe religinės orientacijos ar jos nebuvimo kriterijus yra svarbus, tačiau, atrodo, ne pats svarbiausias.

Kur kas paprasčiau su *amžiaus* kriterijumi. Akivaizdu, jog esminės šio kriterijaus sociologinių grupių skiriamosios ribos – politinių sistemų ir kultūrinių nuostatų kaita. Tad nagrinėjamo klausimo požiūriu visus Lietuvos

²⁴ Remtis pastaruoju rodikliu įmanoma tik anketinės apklausos atveju. Pažymėtina, jog I.Šutinienė prie socialinės padėties kriterijaus, be *tėvų pajamų*, priskyre moksleivių tėvų išsimokslinimą, pačių moksleivių tautybę, netgi *religinį ir politinį nusiteikimą*, taip pat turimų namie knygų skaičių. Žr. I.Šutinienė, *Jaunimas ir istorija*, p. 20. Istorikui ir, atrodo, kitiems intelektualams (pvz., filosofui ir kultūrologui) toks socialinės padėties rodiklių suvokimas gana abejotinas.

²⁵ Pvz., minėtasis istorijos mokslo teoretikas Jornas Riūzenas (Jörn Rüsen) *idėjas* (viešpataujančius požiūrius į praeities patirtį) priskyre prie mokslo lygmens, o *gyvenimo orientacijas* – gyvenimo praktikos sričiai, tačiau šias abi kategorijas – prie *istoriografijos paradigmos veiksmių*. Žr. Z.Norkus, *Istorika*, p. 214.

piliečius ir gyventojus visų pirma reiktų skirstyti į *tarpukario*, *sovietmečio* ir *pastarojo dešimtmečio* generacijas. Turint minty pirma išsakytą prielaidą, jog mūsų kolektyvinė bendroji istorinė sąmonė suformuota ar bent jau iš esmės paveikta ne tiek konkrečios istorijos pažinimo, kiek vyraujančių minčių (idėjų) ir gyvenimo orientyrų, šio straipsnio ribose labiausiai reiktų remtis būtent amžiaus kriterijumi.

Kai kurie svarbiausi mūsų šiuolaikinės kolektyvinės istorinės sąmonės bruožai. *Tarpukario generacijos istorinės sąmonės bruožai.* Šiai kategorijai priskirtina, žinoma, pati vyriausioji karta (per 70 m.). Kadangi anuometinės Lietuvos žmonių dauguma, o lietuviai tik su mažomis išimtimis, buvo katalikai (atitinkamai – apie 80% ir 94,4%²⁶), tai tebegyvenančių šios generacijos lietuvių katalikų dabartinę istorinę sąmonę galima laikyti visos generacijos istorine sąmone. Anuometinės Lietuvos tikintiesiems istorinę sąmonę formavo integruotas *visuotinės istorijos*, *Lietuvos istorijos* ir *Bažnyčios istorijos*²⁷ dėstymas mokykloje, be to, jai darė įtaką Šventosios istorijos, t.y. Šventajame Rašte išdėstytų įvykių komentarai, nuolat girdimi pamaldų metu. Kita vertus, šios grupės istorinę sąmonę gerokai slopino sovietmečio ideologinė priespauda. Kitaip sakant, vyriausiosios kartos istorinė sąmonė – negili (dėl menko išprusimo), gerokai prislopinta (ideologinės prievartos ir didelio gyvenimo stažo), bet, atrodo, homogeniška ir krikščioniška. Deja, ši karta yra išeinanti, todėl jos istorinė sąmonė, religinės nuostatos nebėra lemiančios, tad vargu ar aktualios. Taigi svarbiausia būtų nagrinėti *sovietmečio* ir *pastarojo dešimtmečio* generacijų istorinę sąmonę.

Sovietmečio ir pastarojo dešimtmečio generacijų istorinės sąmonės bruožai.
– Šių generacijų atskirumo ir integralumo klausimas.

Sovietmečio generacijos kategorijai priskirtina vyresnioji (sąlygiškai 50–70 m.), vidurinė (sąlygiškai 30–50 m.) ir iš dalies jaunesnioji (sąlygiškai 20–30 m.) kartos. Tik pati jauniausioji karta (sąlygiškai 10–20 m.) yra iš esmės *pastarojo dešimtmečio generacijos*. Nors pati jauniausioji karta kaip visuomeninė grupė dar nėra pasireiškusi, tačiau (ko gero) ne klaida būtų manyti, kad šias abi (sovietmečio ir pastarojo dešimtmečio) generacijas jungia tam

²⁶ S.Girnius, Katalikų Bažnyčios vaidmuo nepriklausomos Lietuvos visuomenėje, *Krikščionybė Lietuvoje*, Čikaga, 1997, p. 270.

²⁷ Apie šių istorinių disciplinų sąlygotumą žr. A.Grickevičius, Bažnyčios praeitis ir mes, *LKMA Metraštis*, t. 20, 2002, p. 347, taip pat A.Grickevičius, Bažnyčios istorija ir mes (istoriko kataliko mintys), *Istoriko atsakomybė*, Straipsnių rinkinys [s. l.], 2002, p. 159.

tikras *mentalinis tiltas* – mokytojų ir dėstytojų, šiaip įtakingesnių žmonių perduotas mąstymo būdas, tam tikra perkainotų–neperkainotų vertybių sistema, ypač turint galvoje (anti)religinį aspektą. (Abiem atvejais ne visuomet įmanoma netgi tikinčiojo–netikinčiojo takoskyra.) Todėl šiame straipsnyje į *sovietmečio* ir *pastarojo dešimtmečio* generacijas žvelgiama kaip į panašaus mąstymo, tad ir panašios istorinės sąmonės, grupę.

– Šių generacijų bendrosios istorinės sąmonės svarbiausieji bruožai.

Mokyklos sovietizacija, taip pat modernistinė pasaulietinė kultūra daugumai Lietuvos žmonių įdiegė laicistinį (sekuliarinį) žengiančios pirmyn (progresuojančios) žmonijos įvaizdį. Teiginys gali būti pagrįstas ne tik kasdieniniais, net aksioma tapusiais stereotipais (pvz., *tautų raida, tradicinės šeimos nykimas*), bet ir jaunosios kartos (penkiolikmečių) apklausos duomenimis. Skiltyje „Kiek <...> šie veiksniai pakeitė žmonių gyvenimą per visą istoriją iki šių dienų?“ tarp 15 pasirinkimo galimybių atsakymas „Religijų įkūrėjai ir religiniai vadovai“ liko paskutinis, o daugiausiai balų surinko atsakymai (1) „Technikos išradimai ir mašinos“, (2) „Mokslo ir žinių raida“ ir (8) „Filosofai, mąstytojai ir išsimokslinę žmonės“²⁸. Tačiau pasaulyje pažangos idėja nebėra aksioma²⁹.

Pažangos (progreso) idėjinis pagrindas – dar XVIII a. supasaulietinta Išganyimo mintis (idėja). Tačiau dabar gyvenančių kartų mąstymo pagrindą, be jokios abejonės, formavo darvinizmas (Č.*Darvino* rūšių teoriją plėtojantys ir ja besiremiantys veikalai) ir marksizmas (K.*Markso* visuomeninių formacijų teorija ar jos elementais sąmoningai ar nesąmoningai besiremiančių istorikų, filosofų ir kt. specialistų veikalai), ar iš jų išvestos teorijos, pvz., labai populiarai M.*Vėberio* *protestantiškos etikos* reikšmės *kapitalizmo* kilmei teorija³⁰. Šie teiginiai, be įprastų stereotipų (pvz., ypač madingi *žmonių kovos dėl būvio, kapitalizmo kūrimo, katalikybės kaip aktyvumą slopinančios konfesijos* įvaizdžiai), gali būti paremti (straipsnio autoriaus nuomone) ir 1995–1996 m. apklausos (klausimų pobūdžio ir atsakymų į juos rezultatų) duomenimis. Ką tik minėtoje skiltyje gana daug balų surinko (3 vt.) „Kari ir ginkluoti konfliktai“ (kovos dėl būvio idėja?), (5) „Gamtos katastrofos“ (taip pat darvinistinė idėja?), (6–7) „Ekologinės krizės“, taip pat (9) „Didelių visuomenės

²⁸ I.Šutinienė, *Jaunimas ir istorija*, p. 20.

²⁹ Apie ją, be kita ko, vėl susimąstyta dėl postjugoslavinių karų. Žr. V.*Berenis*, *Holokaustas...*, p. 4.

³⁰ Plg. Z.*Norkus*, „Weberio tezės“ kilmė ir recepcija, *Max Weber. Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*, Vilnius, 1997, p. 342–345; be to, žr. Z.*Norkus*, *Max Weber ir racionalus pasirinkimas*, Vilnius, 2003, p. 353–357, 439–441.

grupių (klasių, sluoksnių) judėjimai ir konfliktai“, (10) „Demografinis sprogimas“, (11–13) „Ekonominiai interesai ir konkurencija“, „Politinės revoliucijos“ ir „Masinė migracija“. Priešpaskutinėje ir paskutinėje vietoje – „Karlai, karalienės ir didieji politiniai veikėjai“ bei „Religijų įkūrėjai ir religiniai vadovai“.

Tiesa, per pastaruosius 15 metų mūsų kolektyvinei istorinei sąmonei darė įtakos ir kitos vakarietiškos pasaulietinės idėjos, pvz., *demokratijos* (ypač Anglijos parlamentarizmo istorija), *žmogaus teisių* (ypač *Didžiosios prancūzų revoliucijos*, taip pat socialdemokratijos istorija), *teisinių valstybės* (ypač Jungtinių Amerikos Valstijų, taip pat XX a. Vakarų Europos istorija) ir panašios, bet dėl daugelio mūsų visuomenės nesėkmių šios idėjos gerokai nublanko³¹. Todėl, atvirkščiai negu XX a. Vakarų žmonės, mūsiškiai dabar laikosi ne tiek *žmonių sukurtos istorijos* sampratos (būdinga kai kuriems dešiniųjų lyderiams, politologinės bei humanitarinės krypties studentams, taip pat ir moksleiviams³²), kiek (ko gero, dėl darvinistinio ir marksistinio paveldo) *imanentiškai veikiančių istorijos dėsnių* idėjos³³. (Todėl, matyt, toje pačioje moksleivių apklausoje asmenys ir asmenybės – labiau į pabaigą ar pačioje pabaigoje: (8) „Filosofai, mąstytojai ir išsimokslinę žmonės“, (14) „Karlai, karalienės ir didieji politiniai veikėjai“ bei (15) „Religijų įkūrėjai ir religiniai vadovai“.) Tačiau, kas tie istorijos dėsniai, be marksistų, atrodo, taip niekas sistemingai ir nemėgino aiškinti. Taigi mūsų kolektyvinės bendrosios istorinės sąmonės bruožas lėmė vienoks ar kitoks ideologizuotas požiūris į praeitį.

Žengiančios pirmyn žmonijos chronologinės pakopos – XVI a. siekiantis skirstymas šimtmečiais³⁴, arba tuo pačiu laikotarpiu prasidėjęs skirstymas į daug ilgesnes epochas (senovė, viduramžiai, naujieji laikai). Teiginį galima pagrįsti ypač dažnai pasitaikančiais įvaizdžiais *XX amžius* ar *XXI amžius*, taip pat vis dar pasitaikančiu *tamsieji viduramžiai*. Visos šios aplinkybės (minėtas idėjinis pagrindas ir šios chronologinės pakopos) suponuoja

³¹ Minėtosios 1995–1996 m. apklausos skiltyje „Kiek <...> šie veiksniai pakeitė žmonių gyvenimą per visą istoriją iki šių dienų?“ atsakymas „Politinės reformos“ – 6–7 vietoje, t.y. beveik vidury, o skiltyje „Kiek jus domina šie istorijos aspektai?“ iš 11 variantų atsakymas „Demokratijos raida“ – paskutinėje vietoje! Tą patį byloja ir populistinių asmenų, ir tokių pačių politinių partijų populiarumo augimas.

³² 1995–1996 m. apklausos vis toje pačioje skiltyje atsakymas „Visi žmonės“ – ganėtinai aukštoje – 4 vietoje.

³³ Plg. *Europos mentaliteto istorija. Pagrindinių temų apybraižos*, sud. P. Dinzeltbacher [s. l.], 1998, p. 572–573.

³⁴ Dirbtinis dalijimo principas, kuris XVI a. atgaline data buvo primestas jau praėjusiai istorijai, būsimajai tapo jos savimonės elementu. Žr. *Europos...*, p. 572.

tam tikrą vieno ar kito *reiškinio privalomumo ar neišvengiamumo kompleksą* ir, matyt, gerokai slopina žmogaus mąstymą ir valią.

Idėjinis ir vertybinis chaosas, kuris vadinamas postmodernizmu, šiuos bendriausius (straipsnio autoriaus nuomone) mūsų istorinės sąmonės modelio bruožus šiek tiek aptirpdė, tačiau bent kol kas nepakeitė. Suprantama, Dievui, Šventajai istorijai, Bažnyčios istorijai minėtų teorijų nuostatomis grįstuose istorinės sąmonės modeliuose vietos nėra, arba ji marginalinė³⁵. Vyrauja kūniško žmogaus ir jo kovos dėl būvio įvaizdžiai, ko ieškoma net krikščionybės viešpatavimo, t.y. *viduramžių* laikotarpyje³⁶, taip pat (nors nuvainikuota klasių kovos teorija) ekonominės raidos kaip lemiančio veiksnio įvaizdžiai, o marksistinės kategorijos, pvz., *feodalizmas, kapitalizmas ir socializmas*, būdingos ne tik mūsų šiuolaikinei istorinei sąmonei, bet ir daugelio šalių intelektualams. Be to, mūsų šiuolaikiniam istorinės sąmonės modeliui būdingas ir bendrojo išsilavinimo silpnumas, menkas tiek *Lietuvos*, tiek *visuotinės* istorijos pažinimas.

Ir nenuostabu, nes mūsų istorijos mokslas orientuotas į „gamybą objektyvių žinių“, kurios, tiesą sakant, labai chaotiškos ir, be to, per lėtai ir per menkai pasiekia eilinį žmogų. Kaip teigė minėtoje 1996 m. diskusijoje dalyvavęs G.*Duoblys*, *istorikai profesionalai rašo ir į lentynas deda knygas*³⁷. Galbūt todėl, kad pati „istorija (kaip ir daugelis humanitarinių mokslų) šiandien išgyvena identiteto (tapatybės) krizę“ (D.*Kuolys*), o istorijos mokytojas tampa dramatiškiausia posovietinės mokyklos figūra (E.*Bakonis*)³⁸. Suprantama, tokia krizė įmanoma tik dėl vertybinės-orientacinės krizės, o ji dar nesibaigė ir, atrodo, greitai nesibaigs³⁹.

³⁵ Šis teiginys lyg ir prieštarauja visuomenės apklausų apie pasitikėjimą įvairiomis institucijomis rezultatams, pagal kuriuos Bažnyčiai paprastai tenka viena pirmųjų vietų. Tai gali būti paaiškinta, ko gero, jau akcentuotu mūsų sąmonės dualizmu: praktinėje veikloje pirmumą teikiame *pasaulietiniams dalykams*, o labiausiai vertiname fundamentalius dvasinius ar net metafizinius. Dar viena šio prieštaravimo sąlyga – gan marginalus Bažnyčios vaidmuo politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Kitaip sakant, Bažnyčiai aktyvėjant, jos atžvilgiu nenualdomai kiltų ir priešpriešos.

³⁶ Vienas pavyzdžių – Mišelio Fuko (iš esmės filosofinio) veikalo *Seksualumo istorija* lietuviškas leidimas (M.*Foucault*, *Seksualumo istorija*, Vilnius: Vaga, [1999]). Knygos aplankale, nepateikiant jokios metrikos, įdėta (kiek galima spręsti pagal stilių) *viduramžių* scena – vienuolis su moterimi intymioje padėtyje, o kitas vienuolis tai paslapčiomis stebi. Suprantama, kad toks paveikslukas, be leidinio reklamos, atlieka ir kitą vaidmenį – „liudija“ apie anuos laikus.

³⁷ *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p. 17.

³⁸ L.*Laurinčiukienė*, Ar istorija moko gyventi?

³⁹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu, siekiant parengti humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros strategiją bendrosios Lietuvos mokslo plėtros strategijos

Taigi šiuolaikinio lietuvių istorinė sąmonė gali būti, ko gero, apibūdinta kaip darvinistinės-marksistinės pasaulėžiūros vektorių ir šimtmečių ar ilgesnių laikotarpių (*antika, viduramžiai, naujieji laikai*) koordinacinių sistemų (labiausiai paplitęs atvejis) susidaręs *visuotinės istorijos* ir *Lietuvos istorijos* įvaizdžių, mitų ir faktų kratinys, arba (geriausiu atveju) toje pačioje vektorių ir koordinacinių sistemų nenuosekliai išdėstytas minėtųjų faktų ir mitų pasjansas. Tai skirtingo lygio pažinimo ir neišprusimo mišiniai. Tačiau tokia istorinė sąmonė yra ir tikėjimo skelbimo, ir tikybės mokymo, ir teologijos dėstyto problema, bet sykiu ir galimybė⁴⁰.

Istorinės sąmonės ir religinės pakraipos disciplinų turinio neatitikimo problema. Skelbiant tikėjimą, mokant tikybės ar net dėstant bet kokią teologinę pakraipos dalyką universitete, neretai susiduriama su įsikaltinėmis religijai ir Bažnyčiai priešiškomis nuomonėmis, sąmoningai ar nesąmoningai laicistiniais (sekuliariniais) mąstymo būdais (mentalitetu), religijos ir Bažnyčios įvaizdžiais (stereotipais) ar net akivaizdžiu jausminiu (emociniu) nusistatymu prieš religiją (ši tendencija menksta), o ypač prieš Katalikų Bažnyčią.

Šia proga verta pasiremti filosofo Liutauro *Degėsio* pilietinio ugdymo kontekste išsakytomis mintimis, kurios, straipsnio autoriaus nuomone, puikiai tinka nagrinėjamos problemos sąlygotumams aptarti. *Uždaros, užbaigtos visuomenės įteisinančios teorijos nepajėgia priimti ir kritiškai įvertinti savo santykio su naujais, joms prieštaraujančiais faktais ir <...> pasitelkdamas dogmatiškas, nekinančias ugdymo sistemas, bando modifikuoti socialinę tikrovę pritaikydamos, išsprausdamos istorijos procesą į pasenusius, stabilius teorinius modelius*⁴¹. Tokių teorijų ir ugdymo sistemų suformuotas požiūris į praeitį – lyg neįveikiama kliūtis.

Todėl kiekvienam tikybės mokytojui, kartais ir teologinių disciplinų dėstytojui tenka savo teiginius atkakliai įrodinėti. Tačiau, žinia, dažnai ne-

kontekste, sudarytos vidurinėsios kartos specialistų grupės rengiamas Humanitarinių ir socialinių mokslų strategijos projektas, neįvardijantis (jau nekalbant apie analizę) visuomenės problemų, menkai teapibrėžiantis (straipsnio autoriaus nuomone) istorijos mokslo problemas ir nemėginantis jų iš esmės spręsti, šios krizės neįveiks. Žr. *Humanitarinių ir socialinių mokslų strategijos projektas*, www.mokslas.lt.

⁴⁰ Nors daugelis šių teiginių kol kas nepagrįsti aprašytais empiriniais faktais, o tik individualiu straipsnio autoriaus kaip dėstytojo (daugiau kaip 6 metai pedagoginio stažo) ir kaip neabejingo mūsų kultūrai žmogaus patyrimu, stingant specialių studijų, jie turi moralinę teisę egzistuoti. Bent jau kaip tolesnių tyrimų pamatas.

⁴¹ L. *Degėsys*, Istorijos proceso samprata ir pilietinio ugdymo metodologija, *Istorija*, Vilnius, 2002, Nr. 3 (54), p.102.

daug tereiškia net rafinuočiausi argumentai, nes lemia įsikaltos nuomonės, jų savininkų istorinės sąmonės gimdomas „išankstinis žinojimas“. Tokiu atveju teigiama – „taigi aš žinau“, „taigi aš skaičiau“ ir pan. Kitaip sakant, atvirkščiai negu prieškarinio Lietuvos piliečio mokymo ir studijų atveju, dabar religinės pakraipos dalykų mokytojai ir dėstytojai akivaizdžiai susiduria su kitų disciplinų indiferentišku ar net priešišku turiniu. Mokytojai ir dėstytojai pastebi tuos prieštaravimus, bet nedaugelis nuodugniau pagalvoja apie mokinių ir studentų sąmonės kolizijas ir bando iš esmės šalinti susidariusias kliūtis.

Bažnyčios istorijos dėstymo problema ir jos sprendimo galimybė. Nepaisant tam tikrų bendriausio pobūdžio metodinių rekomendacijų, kiekvienas misionierius, mokytojas ar dėstytojas privalo kylančius klausimus spręsti ir susidarancias kliūtis įveikti pats. Vis dėlto, kadangi pastangų rezultatai neretai būna menki ar net nesėkmingi, reiktų klausti, ar nevertėtų naujai pažvelgti į kylančias kliūtis ir iš esmės peržiūrėti darbo problematiką? Ieškant atsakymų straipsnio autoriui artimiausioje – Bažnyčios istorijos tyrimo ir dėstymo – srityje atsakymas būtų teigiamas. Todėl reikia savęs ir kitų klausti, kaip šį dalyką dėstyti? Kaip pasenusį, perdėm teologizuotą vadovėlį ar kursą? Kaip naujesnį, informacinį ar šviečiamąjį, humanitariškai sudarytą kursą? Ar tik mokyti savarankiškai studijuoti ir mąstyti?

Akivaizdu, jog nė vienas iš šių disciplinos *Bažnyčios istorija* dėstymo būdų problemos neišsprendžia. Pasenę vadovėliai, o (turint minty minėtą šiuolaikinės istorinės sąmonės ir tikėjimo priešpriešą) tokie yra, ko gero, visi, problemą tik padidina. Teologizuotas kursas – tik tvirtai tikinčiųjų auditorijai. Humanitariškai suformuotas kursas tik „praskiestų“ jau *turimą istorinių pažinimą*, o bandant mokyti savarankiškai studijuoti ir mąstyti, būtų labiau įvaldoma *technika* ir kur kas mažiau – turinys.

Matyt, reikalinga tokia *Bažnyčios istorija*, kuri nagrinėtų ne tik Bažnyčios praeitį, bet ir oponuotų laicistiniams praeities aiškinimo modeliams. Vienas tokių pavyzdžių – Lietuvos–Lenkijos valstybės padalijimų, t.y. *visuotinės* ir sykiu *Lietuvos istorijos* epizodo, aiškinimas – šio straipsnio autoriaus buvo pateiktas Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto Visuotinės istorijos katedros surengtoje mokslinėje konferencijoje *Istoriko atsakomybė*⁴².

Kitas pavyzdys – vienas gan akivaizdus, bet nelabai suvoktas arba ignoruojamas *Lietuvos istorijos* faktas. 1918–1940 m. Lietuvos Respublika buvo

⁴² A. Grickevičius, *Bažnyčios istorija...*, p. 163–164.

sukurta ir puoselėjama įvairių politinių pažiūrų ir partijų praktikuojančių katalikų. Ir nors joje nebuvo viskas gerai, ypač 1926 m. perversmas ir tolesnis autokratinis tautininkų valdymas, vis dėlto visuomenė kultūriškai ir ekonomiškai augo, o moralė – apie kokią dabar tegalime pasvajoti. Tuo tarpu mūsų šiandieninės bėdos – materialistinio mąstymo, kuriant valstybę ir pertvarkant visuomenę, fantasmagoriniai padariniai⁴³.

Dar vieną pavyzdį – sekuliarizacijos ir totalitarizmo sąsajas, t.y. *visuotinės istorijos* aspektą – šio straipsnio autorius kėlė Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto ir Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros surengtoje mokslinėje konferencijoje *Bažnyčios ir visuomenė Lietuvoje*⁴⁴.

Tačiau toks dėstymas, kuris ne tik nagrinėtų Bažnyčios praeitį, bet ir oponuotų laicistiniam praeities aiškinimui, mokykloje ir net universitete būtų įgyvendinamas gana sunkiai, nes nepakaktų skiriamų valandų, o ypač – gebančio personalo. Todėl reiktų pradėti nuo humanitarų ir teologų probleminių konferencijų, kuriose būtų keliamas integralios istorijos dėstymo kelių disciplinų ribose klausimas. Juo labiau kad tokių ar panašių bandymų senas istoriosofines ir istoriografines tradicijas turinčiuose kraštuose jau yra⁴⁵.

Naujai suvoktini Bažnyčios istorijos uždaviniai. Taigi reiktų pabrėžti naujai suvoktinius *Bažnyčios istorijos* kaip mokyklinio ir akademinio dalyko uždavinius. Pirmas jų būtų formuoti šiuolaikinio krikščionio istorinę sąmonę, tad ne tik supažindinti su Bažnyčios praeitimi, bet ir krikščioniškai interpretuoti visą istorijos procesą, ar bent jau tą jo dalį, kur kalbama apie Bažnyčios praeitį ir dabartį.

Antras uždavinys kyla iš pirmojo – oponuoti modernistinei ir postmodernistinei istoriografijai, kelti „centrinės ašies“ problemą⁴⁶, vertybių, prioritetų ir moralės kaip istorijos mokslo kategorijų problemą⁴⁷. Pasak žymaus

⁴³ Žr. A.Grickevičius. *Bažnyčios praeitis...*, p. 345; A.Grickevičius, *Bažnyčios istorija...*, p.165–166.

⁴⁴ Konferencija įvyko 2002 m. gruodžio 2–3 d. Papildytas pranešimo tekstas bus skelbiamas lietuvių katalikiškoje mokslinėje spaudoje.

⁴⁵ Žr. A.Grickevičius, *Bažnyčios istorija...*, p.161, arba A.Grickevičius, *Bažnyčios praeitis...* p. 342.

⁴⁶ Kaip sako vieni žymiausių postmodernistinės istoriografijos teoretikų H.Uaitas (White) ir F.Ankersmitas (Ankersmit), istorijos tyrimas pats savaime duoda tik faktų chaosą, kuriame nėra jokios naratyvinės prasmės (žr. Z.Norkus, *Istorika*, p. 218). Todėl kiekvienas apibendrinantis veikalas privalo turėti, pasak žymaus *viduramžių kultūros* tyrėjo Dž.Boldvino (Baldwin), *centrinę ašį*. Žr. A.Grickevičius, *Bažnyčios istorija...*, p. 159–160.

⁴⁷ Moraliniai praeities sprendimų ir įvykių vertinimai svarstomi nuo seno. Žr. J.Baranova, *Moralinių vertinimų istorijoje problema*, *Istorija*, t.33, p.157–164. Paprastai tokių vertinimų

vokiečių istorijos mokslo teoretiko J. Riūzeno (Rüsen), papasakotos istorijos svarumas priklauso nuo to, kiek patikimos yra teorijos, kurios joje atlieka „naratyvinių konstrukčių“ bei „pasakojimo gijų“ vaidmenį⁴⁸. Kadangi šiuolaikinio pasaulio nesėkmės įmanoma traktuoti kaip pasaulietinės kultūros nesėkmės, šios kultūros filosofinių ir istoriografinių teorijų patikimumas nėra neabejotinas, tad ir jomis paremtų papasakotų istorijų patikimumas taip pat nėra neabejotinas.

Trečias uždavinys – siūlomos *Bažnyčios istorijos* kaip mokyklinio ir akademinio dalyko koncepcijos įgyvendinimui tektų apsvarstyti ir patikslinti ligšiolines mokyklines ir universitetines programas, sutelkiant daugiau intelektualinių ir materialinių išteklių.

Ketvirtas – netiesioginis – uždavinys būtų kelti kitų istorinių disciplinų turinio vertės klausimą, siekti jų turinį kreipti žmogaus, idėjų, vertybių ir moralės kryptimi.

Įteikta 2003 m. gruodžio mėn.

Literatūra

- Bakonis E., Istorijos mokytojo „drama“, *Mokykla*, 1996, Nr.7, p. 5–8.
 Baranova J., Moralinių vertinimų istorijoje problema, *Istorija*, t. 33, 1994.
 Batllori M., Kirchengeschichte und Theologie auf verschiedenen Ebenen: Lehre, Forschung, Interpretation, *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, Bd. 80. Rom u.a., 1985.
 Bendrojo lavinimo mokyklos programos. *Katalikų tikyba, I–XII klasei* Vilnius, 1998.
 Berenis V., Holokaustas ir lietuvių istorinė sąmonė, *Politologija*, 2000, Nr. 3 (19).
 Bumblauskas A., Akademinės istorijos ir istorijos didaktikos sankirta, *Mokykla*, 1996, Nr. 7.

priešininkai – stiprių valstybių šalininkai ar bent piliečiai, pvz., Prūsijos ideologas, filosofas G. Hegelis, anglų istorikas ir filosofas (vokiečių idealizmo šalininkas) T. Karlailis (Carlyle), italų senatorius, filosofas neohėgelininkas B. Kročė (Croce), taip pat anglų istorikai E. Karas (Carr), tarnavęs diplomatu, ir H. Baterfildas (Butterfield). Plg. J. Baranova, *Moralinių...*, p. 157–159. Ir nenuostabu, nes jausminis (emocinis) ryšys su šalies praeitimi neleidžia būti objektyviam. Tačiau ar tai reiškia, jog moralinės vertybės mąstant apie praeitį vengtinios? Ko gero, mažųjų valstybių, negausių tautų istorikai, taip pat krikščionybės istorikai turi galimybę moralinio istorijos vertinimo neigimą atmesti ir apie praeitį rašyti, vadovaudamiesi ne savo krašto politinės raiškos nuostatomis, t.y. dalinėmis vertybėmis, o humanistinėmis, arba apreiškstomis, t.y. universaliomis vertybėmis. Plg. J. Baranova, *Moralinių...*, p. 164. Be to, žr. A. Grickevičius, *Bažnyčios istorija...*, p. 162 ir A. Grickevičius, *Bažnyčios praeitis...*, p. 346–347.

⁴⁸ Z. Norkus, *Istorika*, p. 220.

- Degėsys L., Istorijos proceso samprata ir pilietinio ugdymo metodologija, *Istorija*, Vilnius, 2002, Nr.3 (54).
- Europos mentaliteto istorija, Pagrindinių temų apybraižos, sud. P.Dinzelbacher [s.l.], 1998.
- Girnius S., Katalikų Bažnyčios vaidmuo nepriklausomos Lietuvos visuomenėje, *Krikščionybė Lietuvoje*, Čikaga, 1997.
- Grickevičius A., Bažnyčios istorija ir mes (istoriko kataliko mintys), *Istoriko atsakomybė*, Straipsnių rinkinys [s.l.], 2002, p. 158–166.
- Grickevičius A., Bažnyčios praeitis ir mes, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraštis*, t. 20, 2002.
- Humanitarinių ir socialinių mokslų strategijos projektas, www.mokslas.lt.
- Kuzmickas B., Astra L., *Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė*, Vilnius, 1996.
- Laurinčiukienė L., Ar istorija moko gyventi?, *Dialogas*, Nr.20 (228).
- Norkus Z., *Istorika. Istorinis įvadas*, Vilnius, 1996.
- Norkus Z., *Max Weber ir racionalus pasirinkimas*, Vilnius, 2003.
- Norkus Z., „Weberio tezės“ kilmė ir recepcija, *Max Weber. Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*, Vilnius, 1997.
- Subačius P., Lietuvių tapatybės kalvė, *Tautinio išsivadavimo kultūra* [s. l.], 1999.
- Šetkus B., Koks turėtų būti istorijos vadovėlis, *Mokykla*. 1996, Nr. 7.
- Šutinienė I., Apie moksleivių istorinę sąmonę, *Mokykla*, 1996, Nr. 7.
- Šutinienė I., „Jaunimas ir istorija“ (Europos lyginamasis paauglių istorinės sąmonės tyrimas), *Mokykla*, 1996, Nr. 7.
- Šutinienė I., Tautos istorijos mitai Lietuvos gyventojų sąmonėje, *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika*, Vilnius, 1997.

CONTEMPORARY HISTORICAL CONSCIOUSNESS AS A PROBLEM IN TEACHING CHURCH HISTORY

Artūras Grickevičius

Summary

The article states that the historical consciousness of the inhabitants of Lithuania has not been studied sufficiently. There is an particular shortage of data not about the recognition and understanding of the nation, but of man and mankind's past. There is a similar situation with the connections of historical consciousness and religious attitudes as well as the expression of religion. Thus, in intellectual production the question of recognizing historical consciousness is avoided. Relying on the scant sociological sources, observations noted during pedagogical work, as well as everyday stereotypes, it is stated that the historical consciousness of the people of Lithuania is not so much the concrete knowledge of the past as a hotch-

potch of images, myths, and facts of universal and Lithuania's history formed from the vectors of Darwinian-Marxist world view and the coordinate systems formed for centuries or an even longer period as a non consistent display of fortune-telling cards based on such data. There is no place for God, Holy History, the History of the Church or it is marginal. The data distributed in school and university disciplines do not provide the assumptions needed for the understanding of integrated man and his past, which is a problem for teaching religion or theology. Therefore, the task for matters of religious attitude is to look anew at the arising difficulties, to formulate methods for defeating them. The task for Church history is to form a Christian historical consciousness. Thus, not only to acquaint one with the past of the Church, but to explain all history in a Christian manner, in opposition to the worldly models of explaining the past.